

Купіна Людмила Францівна

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,

професор кафедри галузевих юридичних дисциплін

факультету політології та права, кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Ефективність норм трудового права, як і будь-якої іншої галузі права, - проблема не тільки теоретична, а й практична, оскільки, саме практичне визначення ефективності тої чи іншої норми права дає можливість в подальшому вчасно відреагувати на стан правового регулювання відносин в певній сфері суспільного життя.

На сьогодні вирішення питання досконалої оцінки ефективності норм трудового права є досить проблематичним, оскільки, при наявності окремих розрізнених методів оцінки ефективності, відсутня універсальна методика, яка б дозволила спрогнозувати ефективність тієї чи іншої норми трудового права ще на етапі її розробки та прийняття, спрогнозувати реальну ефективність дії норми та визначити, які кроки необхідні для вдосконалення правового регулювання тих чи інших трудових правовідносин, які регулюються нормою, ефективність якої досліджується. Слід відмітити, при цьому, що дана проблема є актуальною не тільки для України, а й для інших країн СНД, Європи, які тільки стають на шлях розвитку правового моніторингу.

Визначаючи методи оцінки ефективності правових норм, галузей права та права в цілому, варто не забувати про те, що не всі методи є універсальними, і не можуть бути застосовані під час визначення ефективності будь-якого з елементів правової системи держави, будь-то окрема норма права чи інститут права.

На цьому наголошують Кудрявцев В.М, Нікітінський В.І., Самощенко І.С., Глазирін В.В., відзначаючи, що ефективність крупних систем правових настанов, а тим більше ефективність права в цілому, на відміну від ефективності правових норм і їх систем низького рівня, не може бути визначена простими емпіричними методами. Їх ефективність, яка проявляється як загальна тенденція в масі окремих відхилень, визначається лише якісно на основі аналізу суспільно-історичної

практики. При цьому неефективність окремих правових норм і їх груп помітно не відображається на ефективності всієї правової системи держави [2, с. 35].

Черногор М.М. [1, с. 131-132] виділяє наступні методи соціологічних досліджень для оцінки ефективності дії правових норм в цілому, які, на нашу думку, також можуть бути застосовані також до визначення ефективності норм трудового права:

- опитування громадської думки – включає в себе інтерв'ю, анкетування респондентів, вибраних із загальної сукупності суб'єктів правового регулювання (наприклад, опитування працівників, представників професійних спілок, представників роботодавця, безробітних або інших категорій осіб, чиї права та інтереси регулюються нормою, ефективність якої досліджується) на основі методики ймовірного або квотного відбору; аналіз і узагальнення отриманих даних;

- опитування експертів – включає в себе підбір і опитування спеціалістів, здатних висловити компетентну, професійну думку з питань, які цікавлять дослідників; визначення критеріїв компетентності експертів і ранжування їх відповідей залежно від рівня компетенції; вироблення узагальненої позиції експертів (даний метод, на нашу думку, може бути застосований як на практичному рівні – шляхом опитування експертів-практиків під час проведення конференцій, круглих столів, присвячених тим чи іншим проблемам, реалізації конкретних норм, так і на рівні науки, коли прогноз ефективності або аналіз неефективності норми трудового права може бути сформований відповідним експертом, виходячи з позицій науки, законодавчої техніки та інших суто теоретичних засад);

- фокус-група – включає в себе підготовку сценарію обговорення проблеми в невеликій, але достатньо показовій групі людей, які є рядовими учасниками регульованих суспільних відносин; підбір фокус-групи; проведення обговорення досліджуваних питань та вироблення в процесі такого обговорення узгодженої позиції (наприклад, обговорення проблеми на рівні колективу підприємства при визначенні ефективності локальної норми права, яка регулює ті чи інші питання трудових правовідносин конкретно на цьому підприємстві);

- включене спостереження за процесом реалізації правової норми – особливий вид спостереження як методу збору первинної соціологічної інформації, коли дослідник сам стає учасником досліджуваного ним кола відносин (наприклад, прийняття дослідника на роботу на підприємство, робота на якому підпадає під регулювання норми, ефективність якої досліджується);

- експериментальний аналіз (наприклад у формі ретроспективного природного експерименту – інтерпретації ситуації, яка природньо склалась в минулому, в якості експериментальної ситуації). В даному випадку подія минулого (прийняття правової норми) інтерпретується як введення в дію експериментального фактора. В дослідженнях ефективності дії правової норми такий експеримент може бути застосований в тих випадках, коли на практиці склались і функціонували протягом певного часу різні способи законодавчого регулювання одних і тих самих (або схожих за своєю природою) суспільних відносин. Подібні ситуації виникають при наступних умовах: 1) коли змінилось законодавче регулювання, але об'єкт регулювання суттєвих змін не зазнав; 2) коли подібні суспільні відносини регулюються різними нормами, тобто відмінності в правовому регулюванні, які існують на практиці, не обумовлені різницею в об'єктах регулювання (наприклад, дослідження ефективності локальних норм, які регулюють виплату премії за наслідками роботи підприємства за рік – ефективність норм визначається шляхом визначення плинності кадрів до та після введення норми, якою передбачене преміювання, оскільки саме плинність кадрів в даному випадку є показником ефективності введення норми права).

Особливий інтерес викликає метод паралельного експерименту, який може бути використаний при порівнянні ефективності правового регулювання тої чи іншої сфери суспільних відносин, зокрема трудових, в різних адміністративних одиницях однієї держави або в різних державах приблизно одного рівня розвитку досліджуваних суспільних відносин. Використання даного методу дозволяє визначити оптимальний варіант правового регулювання суспільних відносин, виходячи з досвіду різних адміністративно-територіальних утворень.

Крім методів соціологічних досліджень, варто відзначити також наступні методи дослідження ефективності норм права:

- статистичні методи дослідження - можуть плідно використовуватись під час визначення ефективності норм трудового права. Вони повинні використовуватись у процесі збирання інформації про дії правових норм, що вивчаються (типологізація, цільове узагальнення матеріалів практики правозастосовчих органів), при обговоренні отриманої інформації (групування, ранжирування, кореляційний і континентний аналіз тощо) [3, с. 158].

Вважаємо, що застосування статистичних (та математичних) методів дослідження є доцільним під час визначення ефективності норм трудового права, оскільки багато показників, які є контрольними, показовими при оцінці ефективності норм трудового права, можуть бути виражені в цифровому еквіваленті (наприклад, в числовій, процентній формі можуть бути виражені показники звільнень, збільшення обсягів виробництва, кількість травмувань на виробництві тощо, які є наслідком введення в дію тої чи іншої норми трудового права).

Заслуговує на увагу думка, згідно з якою статистика має велике значення не тільки і не стільки самими цифровими даними, скільки спеціальним методом, що дозволяє знаходити закономірність там, де, на перший погляд ми бачимо випадковість [3, с. 158].

- кібернетичні методи - при вивченні ефективності норм трудового права можна застосовувати засоби технічної кібернетики для збирання й оброблення інформації про умови та критерії ефективності правових норм.

Так, для аналізу рівня правозастосовчої діяльності можуть бути застосовані теорія систем, теорія інформації, теорія оптимізації управління тощо. Кібернетичні системи можуть застосовуватись для рахування, збереження інформації і т.п. У літературі є свідчення про те, що із загальної кількості правових норм, що відносяться до певного питання, ЕОМ не було знайдено лише 3 %. При пошуку цих норм спеціалістом не було виявлено 53 % норм. При пошуку «вручну» пропусків було приблизно у 13 разів більше, ніж при машинному пошуку [4, с. 123-124].

Кібернетичні методи дослідження можуть бути застосовані також при визначенні ефективності норм трудового права, оскільки, при передачі процесу

оцінки на розсуд ЕОМ зменшується наявність людського фактора, неуважності та фізичної неможливості людини з точністю підрахувати ті чи інші показники при величезному масиві інформації, яку необхідно опрацювати.

- математичні методи вимірювання і порівняння. Вивчення ефективності норм трудового права неможливе без виміру тих параметрів, які характеризують їх ефективність і співіснування. Метод виміру полягає у вираженні параметрів ефективності правових норм (умов і критеріїв їх ефективності) у вигляді кількісних величин для порівняння.

Крім того, варто відзначити, що при оцінці ефективності дії норм трудового права, як і норм будь-якої іншої галузі, необхідно виявляти об'єктивні фактори, які позитивно або негативно впливають на кінцеві результати правозастосовчої діяльності. До них відносяться зміна курсу державного управління в різних сферах, перебудова системи органів, техногенні і природні катастрофи, фінансово-економічні «провали», соціально-політичні конфліктні ситуації та ін.

Література:

1. Правовой мониторинг: актуальные проблемы теории и практики/ Под ред. Н.Н. Черногора. – М.: Международный юридический институт, 2010. – 232 с.
2. Эффективность правовых норм/Кудрявцев В.Н., Никитинский В.И., Самощенко И.С., Глазырин В.В. – М.: Юрид. лит., 1980. – 280 с.
3. Чугунов В.Е., Чувилев А.А. О некоторых направлениях применения социологических методов в советской процессуальной науке // Проблемы социологии права. – Вильнюс, 1970. – Вып. 1.
4. Керимов Д.А., Покровский И.Ф. Опыт использования средств кибернетики для автоматизации информационной службы права // Вестник Ленинград. ун-та. Сер. философии, экономики, права. – Л., 1964. – Вып. 1.